

ZDENKO FRANKENBERGER DANEŠ

**Jesu li Kraljodvorsko-zelenogorski rukopisi
južnoslavenskog podrijetla?**

Naslov originala:

Are the RKZ of South Slavic origin?

by Z. F. Daneš

University of Puget Sound

TACOMA, Washington, USA

Preveo Ante Miličić

MARULIĆ 2/82.

Zagreb 1982.

Jesu li Kraljodvorsko-zelenogorski rukopisi južnoslavenskog podrijetla?¹

Malo ima literarnih djela (pitanje je čak postoji li ijedno) koje bi pobudilo toliko kontroverzija koliko ih je nastalo oko poznatih čeških rukopisa iz Dvur Kralove (Rukopis Královédvorský, RK) i Zelená Hora (Rukopis Zelenohorský, RZ, ili — ako se radi o oba — RKZ).

Veličina borbe mogla bi se mjeriti prema broju publikacija: Laiske (1969) nabraja 1078 naslova u bibliografiji, neki su i višestruki, ali tvrdi da navodi samo različita izdanja pjesama, njihove prijevode, knjige koje obrađuju taj problem i glavne rasprave u časopisima — on procjenjuje da bi ukupan broj članaka koji se tiču ovog predmeta iznosio desetke tisuća.

Pitanje se obično ovako formulira:

Da li su RKZ originalno starinsko književno blago koje potječe iz 10—14. stoljeća ili su falsifikati iz 19. stoljeća?

Pozadina i povijest kontroverzije prilično je dobro poznata a može se naći i u novijim publikacijama (Špet, 1967; Ivanov, 1969, Koči, 1969). Ovdje navodim samo najvažnije podatke:

1816. J. Linda je našao »kod kuće, u jednoj staroj knjizi« tzv. Vyšehradsku pjesmu (Pisen Vyšehradská, PV).

Linda nije nikad stručno izvijestio o svom otkriću. Pjesma se sastoji od 92 riječi plus fragmenat jedne riječi. Počinje apoteozom dvorca Vyšehrad i rijeke Vltave, a onda prelazi u tipičnu srednjovjekovnu ljubavnu pjesmu.

1817. Hanka je našao gorespomenuti rukopis RK u crkvi u Dvur Králové. Rukopis sadrži junačke, lirske i ljubavne pjesme.

1. Fragmenat jedne junačke pjesme za koju Rutar (1966) smatra da opisuje bitku Čeha i Sorba.² Postoje samo fragmenti stihova (stranice su odrezane).

2. Jedna nepotpuna junačka pjesma »Oldrich«, 175 stihova, prvih 115 stihova nepotpunih (stranice su odrezane). Vrijeme događaja jest kolovoz 1004. Knez Oldrich sa sedam »vladyka« i 350 vojnika kojima zapovijeda Vyhon Dub jurišaju na Prag (grad ili kulu?) te istjeraju odatle poljsku okupacionu posadu Bole-slava Hrabrog. Oldrihov stariji brat Jaromír postaje vladar čeških zemalja.

1) Ovaj članak, napisan na engleskom, sažetak je opširnog rada koji se nalazi u rukopisu kod autora (profesora na University of Puget Sound, Tacoma, Washington, USA). Tekst je priređen i pročitao kao referat na IX. svjetskom kongresu čehoslovačkog društva za umjetnost i znanost, održanom 26-29. X. 1978. na Cleveland State University (Cleveland, Ohio, USA) a ovdje se prvi put objavljuje tiskom.

Bilješke ispod teksta dodao je prevodilac uz suglasnost autora.

Tiskara nema, na žalost, posebna češka slova. Molimo autora i čitatelje da to uvaže.

2) Ostatak tog naroda su Lužički Srbi u Njemačkoj.

3. Junačka pjesma »Beneš« ili »O pobití Sasíkov«, 76 stihova. Vrijeme događaja nesigurno, možda je i događaj legendaran. Jedna pljačkaška vojska Sasa provalila je u Češku ali ih je porazio Beneš Hermanov i njegove seljačke trupe kod mjesta zvanog Hrubá Skalá.

4. Junačka pjesma »Jaroslav« ili »O pobití Tatarov«, 290 stihova. Vrijeme događaja konac lipnja 1242. Pjesma najprije iznosi legendarno obrazloženje tatarske provale u Evropu, zatim poraz pobliže neoznačene kršćanske koalicije i napokon, pobjedu nad Tatarima jedne češke vojske pod komandom Jaroslava koji dolazi u pomoć opsjednutim Moravljanima i sam u bici ubija tatarskog kneza.

5. Junačka pjesma »Neklan«, 209 stihova. Događaj je prethistorijski. Knez Vlaslav napada Neklanovu češku kneževinu; Neklanovu vojsku vodi Cstmir (Ctsmir, ime pisano na više načina) koji najprije svlada Vlaslavova saveznika Kruvoja i oslobodi ugrabljenu kćer vjernog Vojmira; slijedi poganska zahvalna žrtva a zatim bitka s glavnom vojskom Vlaslava koja bude poražena a Vlaslav ubijen.

6. Epska pjesma »Ludiše« ili »O slavném sedání«, 136 stihova. Opisuje turnir na kojem Lubor izazove nekoliko vitezova, pobijedi ih i dobije vijenac od hrastova lišća od Ludiše, kćeri priređivača turnira.

7. Junačka pjesma »Záboj« ili »O velikém pobití«, 230 stihova. Događaj je prethistorijski. Záboj i njegov brat Slavoj podignu bunu protiv Ludeka, kraljevskog namjesnika (ime se kralja ne spominje) koji zabranjuje poganske običaje, osobito poligamiju, U borbi Záboj ubija Ludeka i Zabojeva vojska masakrira Ludekovu. Záboj poziva svoje ljude da »nahrane bogove« i žrtvuje im neprijateljsko oružje.

8. Epsko-ljubavna pjesma »Zbihon«, 53 stiha. Zbihon je oteo draganu jednog mladog junaka. Junak preobučen prodire u Zbihonev dvorac, ubija ga i oslobađa djevojku.

9. Lirska pjesma »Kytice«, 16 stihova. Dok grabi vodu, djevojka opaža kako cvijeće plavi po vodi prema njoj i pita se tko joj ga šalje.

10. Balada »Jelen«, 31 stih. Mladi junak, uspoređen s jelenom, ubijen je iz zasjede. Ptice i djevojke oplakuju njegovu smrt.

11. Lirska pjesma »Róže«, 16 stihova. Djevojka koja uzalud očekuje dragog uspoređena je s ružom koja vene.

12. Naivna refleksija »Žežhulice«, 11 stihova. Nagađa se zašto ne možemo imati vječno proljeće.

13. Elegija »Opuštená«, 14 stihova. Sirota djevojka bez živih rođaka plače jer joj je dragi »uzet« (da li u vojsku, ili u ropstvo, ili samo njoj »otet«?).

14. Elegija »Skrivánek«, 16 stihova. Djevojčin dragi je »uzet« u kamenu kulu (u zatvor?) a ona želi pero i pergamentu da mu napiše pismo i da mu ga ševa odnese.

15. Fragment jednog stiha nazvan »Vrana«.

1817. J. Kovar našao je RZ u dvorcu Zelená Hora; da zaštiti i svoju egzistenciju i same rukopise od njihova zakonitog vlasnika, poznatog neprijatelja mladog češkog narodnog preporoda, Kovar je anonimno poslao svoj nalaz poštom Narodnom muzeju u Pragu g. 1818.

Rukopis sadrži:

1. Fragmenat »Snemy«, 9 stihova. To je završetak pjesme koja tumači kako treba biti izabran novi »vladyka« nakon smrti prijašnjega.

2. Nepotpuna saga »Libušin súd«, 112 stihova. Dva brata pravdaju se oko nasljedstva. Kneginja-svećenica Libuša, u proročanskom transu, presuđuje u korist mlađeg brata. Stariji je proklinje a ona na to abdicira.

Neki učenjaci misle da su stihovi »Snemy« završetak Libušina suda, a ne neovisna pjesma. No zašto bi pjesma počela s posljednjih 9 stihova i onda tek da slijedi pravi početak? To nisam uspio dokučiti.

1819. J. V. Zimmermann našao je u knjižnici praškog sveučilišta pergamentu s »Ljubavnom pjesmom kralja Večeslava« (Milostná písen krále Václava«, MPKV).

(To je dosta tipična srednjovjekovna ljubavna pjesma (nepotpuna) koja bi bila osobito zanimljiva kad bi zaista bila djelo nekog kralja, bilo Vaclava I (1230-1253) ili Vaclava II (1283-1305). Međutim, na poleđini je nepotpuna verzija pjesme »Jelen« gotovo identična s onom u RK (br. 10), ali pisana starijim tipom slova.

Još nekoliko otkrića slijedilo je u nepravilnim razmacima:

1827. V. Hanka našao je u jednom primjerku »Mater Verborum« češke glose koje potvrđuju vokabular RKZ; taj primjerak došao je u muzej navodno u okviru poklona iz dvorca Breznice.

1828. V. Hanka našao je u Narodnom muzeju u Pragu rukopis »Ivanova evanđelja« (Evangelium Janovo«, EJ) koji potvrđuje vokabular RK.

1889. V. Rezníček i I. B. Mašek (1890) našli su »Uspomenu na Pribislava« (»Pamet Pribislavska«, PP) gdje se potvrđuje sudjelovanje jedne češke vojske pod vodstvom Jaroslava u borbi s Tatarima kod Olomouca kako opisuju RK.

1893. ili 1894. J. Peisker u Grazu kupio je jednu staru knjigu o evropskim dinastijama. Unutra je bio zalijepljen negativni otisak PV; Peisker je bio toliko siguran da je PV falsifikat da je taj otisak smatrao neukusnom šalom. No kasnije nije mogao naći tu knjigu, a nije se mogao sjetiti ni naslova knjige ni imena autora (Ivanov, 1969).

* * *

Češki su učenjaci s početka 19. st. prihvatili rukopise PV i MPKV kao zanimljive literarne fragmente, no to je bilo zasjenjeno neopisivo ljepšim sadržajem RKZ. Te pjesme dale su češkom narodnom preporodu na početku 19. stoljeća impuls narodnog ponosa koji je podigao narod u kulturnom i političkom rastu i vodio do konačne pobjede nad tlačenjem Habsburgovaca. Decenijama su češki rodoljubi, političari, pjesnici, dramatičari, slikari, kipari, povjesničari, arheolozi — a napokon i revolucionari — iz RKZ crpili inspiracije za svoju požrtvovnost koja je preobrazila jedan gotovo umirući narod s napola zaboravljenim jezikom i literaturom u ponosnog člana evropske kulturne i političke zajednice.

Suvišno je i govoriti da predstavnici vlasti u austrijskoj monarhiji nisu dilježili oduševljenje i udivljenje Ceha za njihov narodni preporod: za njih su Česi bili protudržavni elemenat koji hoće da razbije jedinstvo Carevine a RKZ duhovni izvor buntovništva. (Dogadaji na početku 20. st. pokazali su da zabrinutost Austrijanaca nije bila bez temelja.)

Tako je g. 1858. Päumann, šef policije u Pragu, pokrenuo anonimnu kampanju da diskreditira te rukopise (Roubik, 1930).³ Njegova zamisao nije bila bez logike: kad bi rukopisi bili službeno proglašeni falsifikatima, pjesme bi bile podložne cenzuri, njihovo raspačavanje moglo bi se zabraniti i češko rovarenje protiv države bilo bi odsječeno od svoga duhovnog korijenja.

Taj plan je propao: Hanka je tužio klevetnika, dobio parnicu i činilo se da su rukopisi dobili službenu potvrdu.

Ali crv sumnje živio je i dalje. Lingvisti (Kopitar, 1839; Gebauer, 1886; Otruba i Repková, 1869; Komarek, 1969); povjesničari (Goll, 1886; Pekar, 1896, 1900; Meznik, 1969; Prochazka, 1969), i paleografi (Friedrich, 1914; Hruby, 1917; Fiala 1969) stalno su pronalazili anomalije koje su činile sumnjivom tvrdnju da rukopisi potječu iz 10-14. stoljeća. A g. 1886. pokrenuta je nova kampanja protiv rukopisa. Odjek te kampanje bio je neopisiv: ne samo učenjaci nego i čitav narod podijelio se u dva tabora: »protivnici« i »branitelji«, pa je češka nauka proživljavala svoje najmučnije dane.

Nećemo opisivati metode koje su jedan i drugi tabor upotrebljavali pod izlikom učenjačke polemike. Danas je najveći dio tih argumenata ionako bezvrijedan. Ali nakon svega, iz otrova je izraslo dosta dobrih i solidnih dokaza. »Protivnici« su dokazali, izvan svake sumnje, da materinski jezik pjesnika nije bio češki jezik 10-14. stoljeća; da su lingvističke anomalije u rukopisima međusobno povezane, a nema ih, ili su rijetke, u autentičnim češkim srednjovjekovnim izvorima (Flajšhans, 1930); da se nekoliko tih netočnih i anomaljskih forma može naći u spisima Hanka objavljivanim prije otkrivanja rukopisa (Mareš, 1931); da oblik stihova, pa čak i stil nekih pjesama, podsjeća na hrvatske ili srpske narodne junačke pjesme, dok u srednjovjekovnoj češkoj literaturi nemaju paralele (Dolansky, 1968); da se mnogim lingvističkim anomalijama mogu naći tragovi u hrvatskim, srpskim ili crkvenoslavenskim izvorima više nego u češkima; da su u tekstu napravljeni mnogi ispravci, često mijenjajući mlađi oblik u stariji (Gebauer, 1876); da su rukopisi palimpsesti: RZ je pisan preko prijašnjeg prepisa »Codex Gratiani« i prepisa tzv. Astronomskog rukopisa (Ivanov, 1970); da su PV, MPKV i EJ pisani nekom vrstom boje a ne tintom (Tomek i dr., 1887); da pisar nije bio vičan tom tipu slova i da nije poznao sistem standardnih kratica za to pismo (Hruby, 1917; Fridrich, 1914); da neka slova podsjećaju na ćirilicu (Hruby, 1917); da je pozlata inicijala rađena amaterski loše (Ivanov, 1970); da ima povijesnih i zemljopisnih nedosljednosti u tekstu, što sugerira kasniji izvor (Pekar, 1890, 1896, 1900); a ponajviše da su pjesme neusporedivo ljepše od ičega što je do nas došlo iz razdoblja prije preporoda. Dodaj tome čudne okolnosti oko otkrića tih rukopisa i »protivnici« su došli do zaključka *da rukopisi nisu iz 10-14. stoljeća kako bismo trebali vjerovati prema jeziku i pismu.*

S druge strane »branitelji« su našli jednako snažne argumente protiv tvrdnje da rukopisi potječu iz recentnog, nedavnog doba (Kopecky, 1969): kemijske analize (Tomek i dr., 1887; Belohutek, 1887); metode rendgenskog fotografiranja u svim vrstama zračenja (Vojtech, 1930) pokazale su da su i pergamene i tinta mnogo starije od 1817. te da su tinta i pergamena bile u kontaktu stoljećima (Mareš, 1931); Kovarev opis promjena koje su se pojavile kad je počeo čistiti RZ gotovo je nemoguće izmisliti; Hanka i ostali prvi proučavatelji krivo su shvatili tekst — ispravne verzije pronađene su metodama koje su nastale desetljeća nakon otkrića (Tomek, 1859); pjesme sadrže lingvističke, paleografske, povijesne i zemljopisne podatke koji nisu bili poznati na početku 19. st. (Brandl, 1878; 1879; Flajšhans, 1930; Fiala, 1969); Hanka je toliko poznao srednjovje-

3) Da izbjegne prevelik broj bilježaka, autor navodi u zagradama samo prezime pisca i godinu izdanja. Time se lako identificira djelo u popisu literature na kraju članka.

kovni češki jezik da ne bi napravio neke greške koje su učinile sumnjivom starost rukopisa; ali iznad svega, niti Hanka niti bilo koji češki pjesnik s početka 19. st. nije bio dorastao tome da stvori poeziju takve ljepote, veličanstvenosti i šarma. U stvari, češki jezik oko 1817. nije još bio adekvatan medium za takav pothvat. Dodavši svemu činjenicu da je kampanju pokrenula austrijska tajna policija (Roubik, 1930; Špet, 1967; Kočí, 1969), i »branitelji« su došli do zaključka da pjesme ne mogu biti falsifikat iz 19. stoljeća (Mareš, 1931).

Do ove točke logika je jednog i drugog tabora bez prigovora. Mogli bismo očekivati da će se oba tabora naći zajedno i onda potražiti autora i vrijeme postanka negdje između ove dvije krajnosti. Ali sanjar, koji bi se nadao ovakvom jednostavnom, logičnom i znanstveno opravdanom pristupu, ljuto bi se prevario. Umjesto toga i jedan i drugi tabor odlučili su da ne uzimaju u obzir nikakve dokaze koji bi se protivili njihovom uvjerenju te ponavljaju ad nauseam svoje vlastite argumente. »Protivnici«: da su »dokazali« opet i opet kako je rukopise isfabricirao Hanka, a tko u to ne vjeruje da je slaboumni poluintelektualac koga profesionalci ne mogu uzeti ozbiljno. A »branitelji«: da su isto toliko puta »dokazali« kako su te pjesme najstarije literarne dragocjenosti svih Slavena a tko u to sumnja taj je izdajica koji je prodao svoju domovinu Nijemcima za trideset srebrnika.

Zašto su češki učenjaci upali u taj ćorsokak i zašto nisu kadri iz njega izaći?

Mislim da postoji dovoljan razlog: kroz gotovo dva stoljeća bili su razapeti između dvije svete vjernosti. S jedne strane vjernost prema borbi svog naroda za opstanak u zvjerinjaku svih apokaliptičkih nemani koje su pljačkale zemlju, upropastile njeno bogatstvo te — često pod izlikom »donošenja kulture« — ubijale njihove intelektualce, iskorijenile centre više kulture i ukinule duhovnu slobodu. S druge strane vjernost prema istini, ma koliko bila bolna.

No, gledano sa strane, ova borba čeških učenjaka doima se kao bura u čaši vode. Napokon, narod koji je preko tisuću godina preživljavao po dvije invazije u svakom stoljeću vjerojatno može nadživjeti sve barbare, a istina, uostalom, ne mora biti uopće bolna.

Dakle: treba se smiriti, ispitati činjenice i konstruirati »model« postanka rukopisâ koji ne bi bio u sukobu s očito utvrđenim dokazima.

Ako sad ponovo pogledamo početni problem: »Jesu li RKZ autentična starinska literarna dragocjenost — ili su falsifikat iz 19. stoljeća?« — očito je da je pitanje opterećeno predrasudama. Stoga, umjesto nastojanja da damo ispravan odgovor na neispravno postavljeno pitanje, pokušajmo preoblikovati pitanje u niz korektnih, znanstvenih pitanja:

1. Kakve se vrste pjesama nalaze u tim rukopisima; kakav je njihov duh, njihova forma, njihova namjena?

2. Koje je vrijeme i mjesto događaja opisanih u pojedinoj pjesmi; podrijetlo sadržaja priče; podrijetlo pjesme kakvu sad imamo; podrijetlo pergamene?

3. Što možemo saznati o pjesniku ili pjesnicima, o spolu, starosti, narodnosti, vjerskoj pripadnosti, obrazovanju, zanimanju, obiteljskom stanju, o motivima koji su ga naveli da napiše pjesmu ili pjesme?

4. Slična pitanja o pisaru rukopisa.

5. Što stvarno znamo o faktima otkrića; koje su motive mogle imati umiješane osobe da su tako postupale; koji su još predmeti zajedno pronađeni?

I tako dalje.

Baconovom metodom, Aristotelovom logikom i Occamovom oštricom pokušajmo pronaći model odgovora koji bi bio najvjerojatniji.

S takvim osnovnim stavom počeo sam proučavati problem RKZ pred desetak godina. Moja analiza sastojala se u tome da sam utvrđene nalaze stručnjaka za određena područja prihvatio doslovno; da sam odijelio fakte od interpretacija; da sam isključio modele rješenja koji su u sukobu sa solidno ustanovljenim faktima; da sam konstruirao novi »model« u formi nekoliko rezultata koji su zatim konfrontirani s utvrđenim dokazima.

Rezultat br. 1: RKZ bili su napisani za nekog velikaša iz obitelji Šternberk uglavnom kao apoteza herojskih djela njegovih preda. Da svom djelu dodaju starinski prizvuk pjesnik i pisar teksta oponašali su jezik i tip slova koji su u njihovo doba već bili starinski.

Dokazi (usp. Krejčí, 1974): Postoji samo po jedan primjerak rukopisa. Nigdje nema spomena bilo koje pjesme iz RKZ u ostaloj češkoj literaturi srednjega vijeka (Flajšhans, 1930). Jaroslav je glavni junak RK. A Jaroslav ze Šternberka kao pobjednik Tatara bio je posebno poštovan u porodici Šternberk. U dvorcu Šternberk nad Sazavou njegov portret je na prvom mjestu u galeriji (Otto, 1888). U dvorcu Zelená Hora, koji je bio u vlasništvu Šternberka nekoliko puta između 1471-1731, nalazi se glasovita freska koja prikazuje bitku s Tatarima točno onako kako se opisuje u RK (Ivanov, 1969). Godine 1694. obitelj Šternberk kupila je Častolovice (Palacky, 1825) gdje druga slika prikazuje tatarski tabor s vračima koji proriču ishod bitke (Mareš, 1931; Otto, 1888; ipak, prema Ottru, branitelj Olomouca bio bi Zdeslav, a ne Jaroslav!). Druge historijske osobe kao Vihon Dub i Beneš Hermanův bili su u srodstvu s Šternberkovima: Berkové s Dube držali su tvrđu Šternberk nakon husitskih ratova; ime Beneš pojavljuje se u obitelji Šternberk 1267; Aleš ze Šternberka († 19. III. 1455) oženio se s Eliškom s Dubé.

Barem dva muškarca i jedna žena izgledaju vjerojatni kandidati (kao mecene RKZ): Ladislav († 18. XI. 1521) i Václav Jirí (oko 1681) bili su vrlo obrazovani. Ladislav je držao Zelenu Horu, dao je prepisati Evandjelja 1505, a zbog poznavanja zakona obnosio je najviše službe od 1507. do smrti. Václav Jirí, uz visoku naobrazbu, imao je poseban interes za povijest svoje obitelji i sam je izradio rodoslovlje. Lidmila Benigna z Ričan (†1672), žena i udova Vojtecha Ignáca ze Šternberka (koji je bio ranjen u bici sa Švedima i umro 9. IX. 1648) bila je vlasnica Zelene Hore, smatrali su je mudrom i obrazovanom te je nakon smrti muža upravljala obiteljskom imovinom (Otto, 1888; Palacky, 1885).

Jezik je pjesma bogat, kićen, gotovo čist od germanizama, kakvog nalazimo u 16. i 17. stoljeću, ali različit od jezika u 14. st. kao i u početku 19. st. Mnogi anahronizmi (Goll, 1886-a, 1886-b; Pekar, 1890, 1896, 1900; Nejedlý, 1906) sugeriraju da su pjesme kakve sad imamo, nastale dugo vremena nakon događaja koje opisuju. RKZ slični na Hájkovu kroniku premda jezik i slova oponašaju ranija razdoblja; postoje sličnosti između RK i RZ što sugerira istog autora i istog pisara (Flajšhans, 1930). Razlike u gramatici, pravopisu, poetskoj formi i duhu sugeriraju da se autor služio starijim predlošcima iz različitih epoha (Brandl, 1978; Mareš, 1931). Pjesnik nije pisao na svom materinskom jeziku: upotrebljavao je imperfekt umjesto aorista, neispravne oblike za 2. i 3. osobu sing. prezenta, arhaične gen. pl. na —ia; slovački oblik zamjenica, neispravan oblik lokativa, neispravan particip itd. (Flajšhans, 1930); upotrebljavao je supstantivni neodređeni oblik pridjeva, bilo iz neznanja ili pjesničke slobode.

Pisar je pravio mnoge pogreške, često je ispravljao noviji gramatički oblik u arhaičniji (Gebauer, 1870; Mašek, 1876); služio se stariim pergamenama da mu produkt izgleda starinski; koristio je neke prijašnje inicijale i mijenjao druge da ih prilagodi svome tekstu (Ivanov, 1969; 1970); imao je teškoća s pisanjem slova na koja nije bio navikao, a osobito s kraticama (Friedrich, 1914; Hruby, 1917). Pergamena RK ima pregibe koji su nastali u razdoblju između pisanja

prvotnog teksta i teksta RK. Kako je bilo nezgodno pisati preko tih pregiba, pisar ih je djelomično izbjegavao tako da ima praznina između slova koja su trebala biti zajedno a djelomično su nastale sitne mrlje gdje je oštećena pergamen u pregibu upila tintu. Na prva dva lista pregibi su toliko oslabili pergamen da su se stranice potrgale duž pregiba, tvoreći tako »trake« (Ivanov, 1970; Gebauer, 1889-a, 1889-b). S tim u vezi Gebauer tvrdi da fragmenti na trakama nisu dijelovi čeških riječi i prema tome nisu dio pjesme; međutim je Rutar (1966) kompletirao tekst.

Rezultat br. 2: Autor pjesama u RKZ nije bio Čeh; bio je Hrvat ili Srbin, doseljenik koji je možda izbjegao iz svoje domovine pred najezdom Turaka, možda sa svojim roditeljima⁴ ili rodbinom; dobio je utočište u dvorcu Sternberka u Moravskoj; stekao je klasičnu naobrazbu⁵ pa je kao stariji čovjek, bilo iz zahvalnosti, bilo po narudžbi, napisao te pjesme da proslavi prede svojih dobročinitelja. Pjesnikovo poznavanje srednjovjekovnog češkog jezika bilo je dobro, ali stručnjak može prepoznati njegove teškoće. Isto tako pisarovo poznavanje starinskog tipa slova, pravopisa i kratica bilo je dobro, ali nesavršeno.

Dokazi: Između 1400. i 1500. Turci su zavladao većim dijelom balkanskog poluotoka. Obrazovaniji i bogatiji bježe pred njihovom najezdom. Bijeg u češko kraljevstvo mogao je biti prikladan izlaz. Husitski bastion Jurja od Podjebrady mogao je bjeguncu gledati neusporedivo snažno utočište, gdje vlada vjerska sloboda, gdje se govori sličan jezik i gdje se ne boje nikakvog neprijatelja.

Općeniti stil pjesama podsjeća na hrvatske, srpske pa i grčke analogije: junaci RKZ ne vode ratove napada i osvajanja, nego samo obrane, često očajničke. Sam pjesnik i njegovi junaci ne upuštaju se u ubijanje preko granice nužnoga — s izuzetkom Zaboja — a *hybris* postoji samo kod neprijatelja. Stih, deseterac bez sroka, uobičajen je u hrvatskim i srpskim narodnim junačkim pjesmama dok je u češkoj poeziji rijedak (Goll, 1871). Mnoge od ovih pjesama vrlo su slične pjesmama koje je sakupio Kačić i drugi (Kopitar, 1839; Flajšhans, 1939; Dolansky, 1968).

RKZ nemaju ništa zajedničko s pronađenom starom češkom literaturom; čini se da međusobnih utjecaja nije bilo. Neologizmi u RKZ prijevodi su latinskih i grčkih ekvivalenata, dapače nekih Homerovih epiteta (Marchant i Charles, 1952; Berry, 1958; Autenrieth i Keep, 1877), npr.:

hlasonosna obet
letadlo

— hostia vociferationis
— volatile

4) O tom nema nekih pozitivnih indikacija, nego se ta mogućnost izvodi iz činjenice da je pjesnik naučio stari češki jezik tako dobro da je na njemu mogao pisati pjesme. Obično u kasnijim godinama malo tko može tako dobro naučiti strani jezik. Ali ako je u Češku došao kao dijete i tu se školovao, roditelji bi podržavali vezu s tradicijom deseteračkih narodnih pjesama iz stare domovine. A ako je došao kao već školovan mladi čovjek, mogao je narodne pjesme i sam dovoljno poznavati.

5) Klasična naobrazba pjesnikova prilično je očita (kako se dalje pokazuje primjerima), jedino možemo nagađati kada je i gdje tu naobrazbu stekao. Ipak se čini manje vjerojatnim da bi ga neki od Sternberka poslali na skupo i dugotrajno školovanje jer je, koliko god bili »plemeniti«, teško vjerovati da bi slali na školovanje stranca izbjeglicu, a ne nekog domaćeg đaka. A s druge strane čini se mnogo vjerojatnijim da bi uzeli u službu nekog već školovanog da im središe arhiv i vodi kancelariju. I baš obavljajući taj posao mogao je poprimiti iz starih spisa arhaične izraze koji se već tada u češkom jeziku nisu više upotrebljavali.

No ako je pjesnik došao kao već klasično naobražen mlad čovjek, onda je očito bio s hrvatskog katoličkog područja odakle su mnogi studirali na zapadnim sveučilištima. Lako je moguće da je nekom sposobnom mladom čovjeku dok je tamo studirao rodna kuća uništena od Turaka i nije se imao kamo vratiti pa je pošao u Češku, možda s nekim Čehom koji je bio na istom sveučilištu. Ali mogao je poći tamo i bez obzira na Turke. Humanistički obrazovani ljudi u to doba osjećali su se kod kuće u čitavoj Evropi. Tako je npr. Dubrovčanin Marin Držić studirao u Sieni a neko vrijeme bio u pratnji grofa Roggendorfa u Beču. Splićanin Jurjević (Georgiceus — izdao 1629. »Nasljeduj Krista« u hrvatskim stihovima) studirao je u Grazu a bio je kao pravnik i diplomata u službi Ferdinanda II.

tvrdost nebes	— firmamentum
varyto	— barbiton (Hor. Carm. I, 1, 34)
veleslavny	— megaklees
velebyster	— megatharses, megalodóxos
lepotvorní	— kallímorphos
u Vlaslava suci — analogija:	— hoi amphi Kyrou (Xenoph. Anab.)
zlatostvíci	— hrysenios
strebropeny	— argyrodínes, argyrorrytes
zlatopesky	— hrysóbolos
zlatonosny	— hrysophóros
pravdodatny	— diképhoros
pravdozvesten	— alethómantis
vekožizny	— aeízoos

Zaista, dramatična scena Chrudoševe kletve (RZ, 91-94):

*Vstanu Chrudoš ot Otavy krivy
žleč se jemu rozli po útrobe,
triasechu se lutosti u vsi údy,
machnu rukú, zarve jarym turem ...*

posve je slična sceni Agamemnovе srdžbe na Kalhasa (Ilijada, I, 101):

*E toi hó g'hòs eipòn kat'ar' hézeto toisi d'anéstē
heros Atreídes eyry kreíon Agamémnon
ahnymenos; méneos de méga phrénes ámphi mélainai
pímplant', ósse de hoi pyri lampetáonti eikten
Kálhanta prótista kak' ossómenos proséipen.⁶*

¶ I Chrudoš i Agamemnon osjećaju da je njihov ugled povrijeđen proročanstvom, oba ustaju, oba istresu svoj bijes na proroka. Agamemnonovo srce pocrni i ispuni se srdžbom a oči mu bljeskaju kao vatra, dok se Chrudošu žuč izlije u utrobu, a svi mu se udovi tresu. No meni se čini interesantnim da Homer uzima izraz *ahnymenos* radije nego *orgillos*, *kotéais* ili *thymoplethés*: čini se da su se obojica manje brinula zbog gubitka a više zbog poniženja.

*175 Aj, ta otvrže Záboj ščit,
i v ruce mlatem i druhoj mečem
tako i v prieč proráže dráhy u vrazech.
I by úpeti vrahóm
i by ustúpati vrahóm.*

*180 Tras je hnaše z bojište,
Strach z hrdl jich vyráže skrieky.
Koni rechce vešken les.*

sa sličnim mjestom u Ilijadi, XXI, 15-21:

*Autàr ho diogenès dóry mèn lipen autou ep' óhthe
kekliménon myríkesin, ho d'ésthore daímoni isos,*

6) U prijevodu T. Maretica:
*Tako im rekavši sjedne, a med njima onda se digne
Junak Atrejev sin Agamemnon, silan daleko,
Zlovoljan, njegovo srce veoma se napuni gnjeva
Mračno, a oči ognju žarkovitu budu mu slične.
Najprije pogleda ljuto na Kalhasa ovo mu veleč:*

*phásganon oion éhon, kakà dè phresì mèdeto érga,
typte d'epistropháden ton dè stónos órnyt' aeikès
dóri theinoménon, erythaineto d' haimati hydor.⁷*

Zaboj je nemarniji: on naprosto odbaci štiti od sebe, dok Ahil svoje koplje nasloni na stablo, i to ne bilo koje, nego baš na tamarisk. No ostalo pokazuje dosta paralela. Jedino se u ovoj sceni Zaboja ne nalazi ekvivalent za *epistropháden* nego u »Oldrich«, 134; »Beneš« 66 i 68; te »Záboj« 207 i 241.

Običaj da se predmet apoteoze uljepša može se također ilustrirati prema antiknim izvorima. Horacije (Carm. I, 1) piše:

»Maecenas atavis edite regibus . . .«

Moji dokazi bili bi još jači da sam mogao pronaći neku vezu roda Šternberk s rodnom Depoltic koji su tvrdili da vode podrijetlo od legendarnog Neklana koji je u RK opisan kao hrabar ratnik (u češkim sagama naprotiv neodlučan i kukavica). No moje istraživanje da pronađem neku vezu između ta dva roda bilo je dosad uzaludno.

Kao grčki utjecaj osobite vrsti moglo bi se uzeti tajno glasanje na Libušinu dvorcu; to je nepoznato u Evropi a podsjeća na atensku demokraciju.⁸

Lingvističke anomalije navedene su ranije. Spomenimo usput da se imperfekt uzima mjesto aorista (premda se toga nađe i u autentičnim dokumentima); imperfekti su kontrahirani (no toga ima i u autentičnoj »Legendi sv. Franje«); često stoji -ie umjesto -i (ali nalazimo to i u Legendama sv. Franje i sv. Katarine); završeci nekih padeža podsjećaju na oblike iz 12. stoljeća (toga ima i sad u slovačkom jeziku); završeci nekih glagola su nekorektni (slično se nađe u nekim autentičnim dokumentima i u dijalektima); neki su participi neispravni (no ima toga u »Legendi sv. Katarine«); RKZ često uzima supstantivni neodređeni oblik pridjeva, ali se i u sadašnjem češkom jeziku nalaze u nekim idiomima kao *z plna hrdla* ili *s čista jasna* (nebe uderil blesk) i slično. Prema tome oblici koji se nalaze u RKZ često su neobični, ali nisu jedincati. Osim toga neki od tih oblika nađeni su u crkvenoslavenskim izvorima, drugi u staroj Panonskoj legendi sv. Metoda (nepoznatoj u vrijeme otkrića RKZ). Mnoge riječi nisu pronađene u starim češkim izvorima, ali su česte u hrvatskom, srpskom, crkvenoslavenskom ili ruskom. Ima slučajeva da stoji dativ u posvojnomo značenju.⁹ Mnogi gen. sing. m. r. završavaju na -a umjesto -u. Mnogi prilozi završavaju na -o, umjesto -e. U pjesmama nalazi se palilogija, česta u hrvatskom ili srpskom a rijetka u češkom, itd.

I pisanje imena Csmir na pojedinim mjestima znatno varira kao da ga je bilo teško pisati osobi stranog podrijetla.

U ovom kontekstu, suprotno analizi Dolanskog (1968), meni se čini da bi *Zaboj* mogao biti južnoslavenskog podrijetla i da bi to bila slobodna obrada Dukljaninove »U ravnici grada Bara«:¹⁰ ne samo da slična upotreba konjice i dvoboj vođa nego i imena

7) U prijevodu T. Maretića:

*Tako Ahilej Ksantsku rijeku dubokih vira
Napuni — da sve šumi — mješovito konj'ma i ljud'ma,
Tada ostavi koplje na obali Zeusov potomak
O drvo metljikovo nasloniv ga, u vodu skoči
S mačem, na boga nalik, u duši radeć im o zlu;
Sa svih strana stane ubijati, grđno zakreće
Mačem klani junaci, i sva se zakrvavi rijeka.*

8) Tajno glasanje ne mora biti utjecaj stare Atene. Ako nije bilo poznato u tadašnjoj Evropi, bilo je u vijećima Dubrovnika i drugih naših gradskih općina. Pa i seljačka republika Poljica birala je kneza tako da bi kandidati prostrili svoje kabanice a birači bi bacili okrugli kamen na kabanicu onoga kojeg hoće za kneza.

9) Posvojni dativ dolazi u hrvatskom i latinskom: Meni je ime Marko — Mihi nomen Marcus.

10) Usp. Kronika popa Dukljanina, izd. MH.

Ludek — Ljudevit; Slavoj — Vojislav
pa čak i čitavi izrazi kao: *Aj, bratрие, bozi ny vicestviem darichu — jer će ih Bog svemogućí predati u ruke naše.*

Usput da spomenem, latinski tekst Dukljanina nalazi se u Narodnom muzeju u Pragu: da li bi bilo pretjerano zamisliti da bi taj tekst došao u Češku kao vlasništvo našeg hipotetskog pjesnika?

Događaji, običaji, osobna i geografska imena slažu se s verzijom Hajekove »Kronike«, ali se razlikuju od verzije koja bi odgovarala epohi pojedinog događaja. Tako svećenica Libuša vlada nad teritorijem koji nije bio pod vlašću Premislove dinastije sve do 11. i 12. stoljeća. RZ spominje Truta a on pripada sagi koja datira iz 13. stoljeća. Opis vijeća staraca u RZ sličí na *potaz* kako ga opisuje Viktorin Kornel ze Všehrd (Mareš, 1931). Hipotetična tatarska princeza zove se Kublajevna, a to je anahronizam, jer je bitka kod Olomuca bila 1241. ili 1253. dok je Kublaj-kan došao na prijestolje 1256.¹¹ U »Jaroslavu« je zbrka s imenima »Hostyn«, »Hostajnow« (?) i »Svaty Kopeček« kroz Olomouca. Opis opsade Kruvojeve utvrde odgovara metodama koje su Slaveni upotrebljavali za opsade Soluna (Niederle, cit. kod Mareša, 1931) te Hrvati kod opsade Praga 1757 (Hradčanski, citiran kod Mareša, 1931), ali su bili nepoznati u češkoj povijesti. Progon neprijatelja kako je opisan u pjesmi »Zaboj« bio bi nemoguć za Čehe koji nisu imali toliki broj konja, ali lak za Hrvate koji su već u 10. st. imali 10.000 konjanika (Mareš, 1931). Poganska žrtva junice u pjesmi »Neklan« nije ispravna (Česi bi žrtvovali magaricu), ali se slaže s Homerom. Praksa sprovoda nedosljedna je: u »Neklanu« je spaljivanje, kako su običavali poganski Česi, ali u »Zaboj«, »Jelenu« i »Opuštená« pokapa se u zemlju kako je kod Južnih Slavena i kasnije kod krštenih Čeha (Daneš, u rkp.). U pjesmi »O pobití Sasíkov« stihovi 33: »Shlučechu se kmetši ludé« i 35: »však za oružie jme cep« podsjećaju na husitske ratove (Daneš, u rkp.).

Mnogo diskusije i kontroverzije bilo je o opisu bitke u pjesmi »Oldrich« (Mareš, 1931). Ja bih ovdje ustvrdio da su tu nastale dvije pogreške u tekstu. Prvo, stihovi 27 i 28 umjesto:

»s hory dolóv. Ticho, všetichúnko.
V tichej Praze chytro pokrychu se...«

trebali bi glasiti:

»Ticho, všetichúnko v tichej Praze.
S hory dolov! Chytro pokrychu se...«

tako da bi stih 27 bio završetak opisa scene ranog jutra prije bitke a zatim slijedi dramatično pričanje o pripremi za juriš.

Druga pogreška mislim da je u stihu 31: umjesto »otvori mu bránu pres Vltavu« trebao bi glasiti: »Otvori mu bránu pred Vltavu«. Kako znamo, vrata su na zgradama a ne preko rijeke. Gradska vrata koja se ovdje spominju vjerojatno su ona sporna Južna vrata, koja je iskopavao ing. Fiala g. 1930. a provjerio Ivanov (1969) prema ilustraciji u Schedelovoj »Kronici« iz 1494. Borba se vodila na pokretnom mostu »gradskih vrata prema rijeci Vltavi« do kojeg su se Oldrich i njegovi vitezovi došuljali prije zore s brežuljaka jugoistočno od tvrđe. To čini i opis same bitke vjerojatnijim: »Vskočí knez na most, sedm vladky

11) Ime Kublajevna ne mora biti anahronizam jer je Kublaj-kan prije nego je došao na prijestolje kao veliki kan mogao kao princ i general sudjelovati u ratovanju u Evropi. No pjesnici su uvijek rado uzimali imena koja su poznato zvučala.

za ním« može biti lako ako je to pokretni most na gradskim vratima, ali bi bilo teško kad bi to bio most preko rijeke Vltave. Značilo bi da bi Oldrich i njegovi vitezovi bili u rijeci i iz vode trebali skočiti na most, bilo da je bitka usmjeren prema tvrđi na zapadnoj obali (Palacky, 1848, str. 69) ili prema gradu na istočnoj obali (Goll, 1886-a b); ti ratnici mokri do kože možda bi pružali interesantan prizor, ali teško da bi bili opasni poljskoj vojsci u tvrđi.

Dalje pozitivne podatke pruža paleografija (Kašpar, 1969; Fiala, 1969). Pisar je pokušavao imitirati stariji tip slova, ali je brkao različite tipove slova koji su postojali u razdoblju od 10. do 14. stoljeća (Friedrich, 1914). Pisar nije bio vješt standardnom srednjovjekovnom sistemu kratica: npr. uzima znak za *pre-* ili *pri-*, (»p« s prekrizanim krakom), dok je standardno značenje u latinskim tekstovima bilo *per-*; to je doduše mogao biti utjecaj ruskog, gdje češko *pre-* postaje *pere-*: *perebegat'*, *perevalivat'* (Daneš, u rkp.).

Kratice na o i u za -eho, -emu datiraju iz 15. st., no pisanje i jezik pjesama nastoji stvoriti dojam kao da su iz 14. st. Slovo *s* slično je ćirilicom što sugerira da je pisar na to pismo bio navikao¹² (Friedrich, 1914). češko *rž* piše se jedinstvenom kombinacijom *a* samo jednom kao *rz*; vjerojatno pisar nije bio navikao na taj glas (Daneš, u rkp.). Kao da je pisar stao i kolebao se prije pisanja toga slova. I česte promjene u načinu pisanja sugeriraju da pisar nije bio naviknut na taj tip slova (Hruby, 1917). Kombinacija -ia- spajana je ligaturom koja podsjeća na ćirilicu.

To nas dovodi do zanimljivog pitanja: je li ista osoba pjesnik i pisar?

Ja mislim da nije. Iako izgleda da su i pisar i pjesnik bili pod utjecajem hrvatsko-srpskih elemenata, pjesnik mora da je bio dobro upućen u češki jezik 13. i 14. stoljeća, dok je pisar bio navikao na pučki govor. Mislim da je to jedino prirodno obrazloženje velikih brisanja (Gebauer, 1870; Mašek, 1876; Truhlar, 1886) u tekstu gdje je noviji oblik (poznat pisaru) naknadno izmijenjen u stariji oblik (na zahtjev pjesnika). To bi također razjasnilo kako je došlo do nekih pogrešaka koje sam pjesnik sigurno ne bi učinio: ponavljanje pet stihova u »Zaboju«, dvije nešto različite verzije »Jelena«, već spomenute dvije greške (po mom mišljenju) u »Oldrichu« itd.

Moguće bi bilo čak i to da su originalne pjesme, napisane oko 1500, bile prepisane u sadašnjoj formi oko 1610,¹³ kad je nekom nepoznatom povjesničaru bio povjeren zadatak da napiše povijest roda Šternberk (Palacky, 1825, str. 283-286). Također je vrlo vjerojatno da ovo što mi sad imamo nisu ostaci *jedne* knjige (Ivanov, 1970), nego listovi koji nikad nisu ni bili namijenjeni da postanu listovi iste knjige. Možda su to bili uzorci od kojih je naručitelj trebao izabrati što mu se bude svidjelo; isto tako možda su to bili listovi na kojima se pisar vježbao u prepisavanju, ili čak odbačeni arci. Podatak na koji, koliko ja znam, nitko do sada nije obraćao adekvatnu pažnju jest redosljed stranica u RK: stranice 1-16 su 4 dupla lista koji čine četverostruki arak tako da su str. 1 i 2 na istom komadu pergamene kao i 15 i 16; 3 i 4 zajedno s 13 i 14; 5 i 6 s 11 i 12; 7 i 8 s 9 i 10. No nakon toga str. 17, 18, 19 i 20 čine jedan dvostruki list a zatim dolazi jedan dvostruki dupli gdje su str. 21-22 spojene s 27-28 a str. 23-24 spojene s 25-26. To je s knjigovezačkog gledišta vrlo neobičan raspored¹⁴ za koji ja nalazim

12) Vanjska sličnost slova »S« sa ćirilčkim ne mora imati neku važnost. Nedavno sam dobio pismo jednog mladog učitelja Nijemca koji piše veliko »I« poput osmice — jednako kao u glagoljici. A siguran sam da on nema pojma o glagoljici.

13) Kasnije prepisivanje teško se može uskladiti s onim što je rečeno u prethodnom odlomku o ispravljanju novijih oblika u starinske na zahtjev pjesnika. Osim toga tiskanje postoji već preko 150 g. i proizvodnja papira je toliko porasla te nije vjerojatno da bi se itko oko 1600, mučio brisanjem pergamene da na njoj piše pjesme. Brisane pergamene tad često služe za uvez.

14) Vidljivo je da pjesnik i pisar nisu dobro poznavali ni češki jezik, ni sistem standardnih kratica, ni stručni način pisanja pa nisu morali znati ni pravila raspoređivanja stranica za uvezivanje.

samo jedno obrazloženje, tj. da postojeće pergamene ne potječu od jedne iste knjige.

3. *rezultat*: Svi su rukopisi bili preneseni u dvorac Zelená Hora. Tamo su bili sakriveni da se sačuvaju od pljačkanja za vrijeme tridesetgodišnjeg rata, ili da se sakriju od Inkvizicije, ili pak s oba razloga. Zajedno s tim pergamenama vlasnik je sakrio i neke druge kulturne dragocjenosti, npr. rukopis Zigmunda Pisara iz Domažlica koji sadrži dirljivu knjigu »Dcerka« od Jana Husa. Tu su ti rukopisi bili zaboravljeni dok ih, nešto prije 1817, nije pronašao F. Horčíčka koji je tada renovirao galeriju dvorca. Od straha da vlasnik dvorca, grof Jeronim Colloredo, ne bi te rukopise uništio, Horčíčka ih je nekamo potajno odnio. On je darovao rukopis Zigmunda Pisara praškom Muzeju. Ali onda, da ne bi upropastio svoju egzistenciju (jer tko bi uposlio restauratora koji odnosi vlasnikove stare pergamene?), on je raspodijelio te rukopise svojim prijateljima s uputom da insceniraju »otkrića«: jedno na godinu, i to u mjestima dosta daleko od dvorca Zelena Hora. (Jedino sa RZ njegov plan nije uspio: računovođa Kovar nije bio dosta oprezan kao Hanka, Linda i Zimmermann te je skupo platio svoju glupost.) Ovi prijatelji poznavali su tekstove rukopisa te su ih, nepažnjom, upotrebljavali u svojim djelima prije »otkrića«.

Dokazi: Kroz nekoliko desetljeća nakon bitke kod Bijeje Gore sve su češke knjige sistematski spaljivane (Dobrovsky, 1792). Šternberkovi su dobili dvorac Zelena Hora 1471. i držali ga s prekidima do prvog dijela 18. stoljeća (Otto, 1888). Nekoliko članova roda Šternberk bili su husiti ili skloni husitizmu te stoga vjerojatni vlasnici rukopisa Zigmunda Pisara: Smil je bio jedan od potpisnika protesta 1415. a između 1426. i 1430. sudjelovao je u husitskim prodorima u sjevernu Češku, Meissen i Franačku. Njegova kći Kunka (†1449), prva žena kralja Jurja od Podebrady, bila je vjerna utrakvistkinja. Albert (†1521) i njegov sin Jan (†1544) bili su prijatelji Češke braće; Tuma Preloučsky g. 1511. posvetio je Albertu svoju raspravu o postanku Bratske zajednice. Aleš (†19. III. 1455) bio je katolik, ali je pomagao utrakviste i mnogo puta pokušavao pomiriti oba tabora. Zdenek (†4. XII. 1476) bio je poznat kao žestok protivnik kralja Jurja i osnivač »Zajednice Zelená Hora«, ali to je počelo tek od 1462; do tada je Zdenek bio odlučan pomagač husitizma i kralja Jurja (Palacky, 1848; str. 797 i 855). Napokon i Stepan Jiri (†1625) bio je utrakvist, ali dosta mlak; sudjelovao je u pobuni 1618. ali je promijenio stranku nakon bitke kod Bijeje Gore. Njegov unuk Oldrich Adolf kupio je 1694. Častolovice gdje se nalazi slika tatarskog vrača koji proriče ishod bitke kod Olomouca.

Mnogi Šternberki isticali su se kao humanisti, sakupljači umjetničkih predmeta i istraživači rodoslovlja svoga roda. Osim već spomenutih Ladislava (†18. XI. 1521) i Kunke (1422-1449) tu je Václav Jiri (†oko 1681) koji je sastavio genealogiju Holičke grane obitelji. Lidmila Benigna (†1672), udova Františka Karla Matiaša, koji je poginuo 1648. u bici sa Švedima, bila je glasovita zbog svoje obrazovanosti i odličnog znanja latinskog na kojem se dopisivala s mnogim učenicima koje je nadvisivala čistoćom i elegancijom stila (Palacky, 1825). Napokon, njezin sin Vojtech Václav bio je i učenjak, i čovjek izvanrednog umjetničkog ukusa. On je sagradio dvorac Troja u Pragu a također Palaču Šternberk koja je kasnije postala sjedište muzeja i galerija »Čeških patriotskih prijatelja umjetnosti« (čiji je i on bio član). On je u svojoj kući uzdržavao dvije obitelji umjetnika a zapošljavao je mnoge istaknute slikare, kipare i arhitekate. On i njegova žena, njegov brat Ignac Karel i njegov nećak Jan Josef utopili su se u brodolomu na rijeci Inn 25. I. 1719. i s njima je izumrla zelenohorska grana Šternberka.¹⁵

15) Možda je baš takav tragičan nestanak svih članova te grane obitelji Šternberk bio uzrok da su rukopisi bili zaboravljeni. U redovitom postupku prodavanja stari bi vlasnik pregledao i izabrao knjige i spise koje smatra važnim za sebe ili koje uz popis hoće prodati novom vlasniku. Ovakvo novi vlasnik nije ni znao što se u arhivu nalazi, a kad je doznao da u njemu ima čeških rukopisa, dao je sav arhiv spaliti.

Sve su rukopise »otkrili« prijatelji Horčičke ili prijatelji njegovih prijatelja (Ivanov, 1979, str. 500-565). Svi su rukopisi pronađeni u kratkom razmaku vremena, ništa slično nije pronađeno ni prije ni kasnije. RZ je pronađen u Zelenoj Hori. Hanka je »predvidio« otkriće MPKV (Mareš, 1931). Tri tjedna prije otkrića RK Hanka pita Dobrovskog u jednom pismu za značenje nekih starih čeških riječi koje su se kasnije pojavile u RK. Kapelan Sláma koji je proučavao povijest Jaroslava ze Sternberka živio je u Zelenoj Hori. Jedna freska u Zelenoj Hori prikazuje bitku s Tatarima točno onako kako je opisana u RK (Ivanov, 1979). Hanka prvi dan nakon »otkrića« RK piše Dobrovskom kako će Sternberki uživati jer jedna pjesma veliča njihova pretka. Kovar izvješćuje kako je tinta RZ pozelenjela kad je prašinu obrisao vlažnom spužvom. Jeronim Colloredo dao je spaliti svoj »Hausarchiv« a otjerao je iz službe Kovara, vjerojatno kad je doznao da rukopis RZ potječe iz njegova dvorca. Kovar je ostatak svoga života proveo u strašnoj bijedi i na koncu prosió hranu (Ivanov, 1969).

Linda nije nikad službeno izvijestio o svom nalazu PV. Isto tako kao urednik »Pražské noviny« čekao je sedam mjeseci da napiše nešto o RK, pa tada samo kratku obavijest.

Izvorište kampanje protiv RKZ bila je austrijska tajna policija (Roubik, 1930). Hanka nije želio tužiti Kuha zbog klevete, napokon su ga prijatelji na to natjerali, ali nije došao na raspravu, zastupao ga je odvjetnik. Velečasni Krolmus i vlč. Vorišek pisali su Hanki da će svjedočiti kako je RZ nađen u Zelenoj Hori ali Hanka im nije ni odgovorio na pisma (Ivanov, 1969). Puchmajer i Dobrovsky nisu uspjeli dešifrirati RZ a Hanka i Jungmann jesu, i to navodno za tri dana (Mareš, 1931). Ostatke tzv. Astronomskog rukopisa i Codexa Gratiani od kojih je pergamena bila upotrijebljena za RK našao je također Hanka zajedno s RK (Ivanov, 1970). »Humanisti« 16. i 17. stoljeća nisu imali mnogo respekta prema latinskim djelima srednjega vijeka i često su upotrebljavali pergamene sa starim latinskim tekstom kao korice za uvezivanje i slično.

Prema Ivanovu (1969, str. 500-565) Horčička je bio najbolji evropski autoritet u grafičkoj umjetnosti, u restauriranju starih slika i jedan od najboljih slikara portreta. Naslikao je portrete Hanke, Dobrovskog i prof. Cornova, pisca radnje »Jaroslav ze Sternberka, vitez nad Tatory«. Bio je oduševljeni češki patriot. Bio je nadzornik galerije grofa Rudolfa Colloredo od 1808. a često je radio za njegova brata Jeronima na Zelenoj Hori. Bio je vlasnik rukopisa Sigmunda Pisara, a nitko ne zna otkud ga je dobio. Na koncu ga je darovao praškom Muzeju gdje je i do danas. Hanka je iskoristio taj rukopis kad je izdavao Husovu »Dcerku«. Horčička je kazao vlč. Krolmusu »svoju tajnu«, tj. da mu je rekao vlč. Boubel kako je J. Kovar našao RZ u Zelenoj Hori. On je to također spomenuo Dundru, Dobrovskom i Palackom, ali nitko od njih nije to ozbiljno shvatio. On je također znao za Kovarevo anonimno pismo, ali spominje još jednu rečenicu »o drugom većem rukopisu« o kojem drugdje nema spomena. Horčička je navodno uvijek reagirao »na misteriozan način« kad god bi se diskutiralo o tim rukopisima. Premda je bio Hankin blizak prijatelj u ranije vrijeme (bio mu je kum na vjenčanju, ilustrirao je Hankin osobni prepis rukopisa, dopisivao se s njim na crkvenoslavenskom a Hanka mu je korigirao pogreške), kasnije je prekinuo veze s Hankom ili ih držao tajnima. Podjednako ni Hanka nije nikad spominjao Horčičkine ilustracije Rukopisá, a na suđenju protiv Kuha Hanka je naveo da mu je kum bio Dobrovsky.

Napokon, unuk Horčičke preselio se u Graz, a baš je u Grazu Peisker oko 1893. ili 1894. našao negativni otisak PV u »jednoj staroj knjizi o evropskim dinastijama«. Ja pretpostavljam da je ta knjiga također došla iz Zelene Hore i da je to upravo ona ista knjiga u kojoj je Linda našao PV.

Ako su Rukopisi bili u rukama prijatelja Horčičke nekoliko godina prije »otkrivanja«, ne treba nas čuditi što je Linda iskoristio taj materijal za svoje

djelo »Zare nad pohanstvom« (Ivanov, 1969, 1970; Flajšhans, 1930); Klicpera za svoj »Blanik« (napisan 1812-13, izveden 1815); da Hanka čini iste »pogreške« u srpnju 1817. koje su se pojavile u RK 16. rujna i da su možda ti »nepravilni oblici« našli svoj put u pisanje Dobrovskog čak već 1809 (godinu dana nakon što je Horčička bio angažiran od grofa Colloredo). Ipak ne bih tvrdio da je Dobrovsky učestvovao u zavjeri; te »greške« mogle su ući u njegove spise po njegovim studentima.

Usput da napomenem, Hanka je također prije pronalaska RKZ činio iste greške u kraticama kakve su kasnije nađene u RKZ.

Eto, to su moji »rezultati« ili radne hipoteze te dokazi koji ih potkrepljuju.

A sad je red da iznesem dokaze koji se protive mome »modelu« rješenja.

Najteže tvrdnje iznijeli su Hruby (1917) i Sandek (1927) koji tvrde da je sve rukopise napisao Hanka. Hruby upotrebljava paleografske argumente, Sandek grafološke. Ako bismo povjerovali njihovim zaključcima, sva moja rasprava bila bi besmislena. No kako i najžešći protivnici traže pravoga krivca između Hanka, Linde, Horčičke, Jungmanna i ostalih a Fiala (1969) pobija Hrubyjevu tvrdnju (Sandeka i ne spominje), smatram da imam pravo riješiti Hanku optužbe da je sam bio pisar — zbog pomanjkanja dokaza.

Rieger (1972) misli da neki kriptogram u RK dokazuje kako je Smil Flaška z Pardubic bio »urednik« Rukopisa.

Kako ja ne znam ništa o srednjovjekovnoj kriptografiji, to pitanje ostavljam otvoreno.

Neki argumenti oslanjaju se na okolnosti: rukopisi su pronađeni u razdoblju kad je bila moda da se falsificiraju; neka geografska imena u RKP podsjećaju na mjesta u blizini rodnog kraja Hanka i Linde; Hanka i Horčička bili su osumnjičeni zbog drugih falsifikata (premda osim sumnje drugog ničeg nije bilo); ton pjesama podsjeća na romantizam s početka 19. stoljeća.

Na te argumente mogu samo reći: da su drugi »falsifikati« bili drugačije vrste (npr. Macphersonov epos bio je baziran na usmenoj predaji, original Igora navodno je bio uništen) ili su vrlo naivni kad se usporede s ovim; da je Češka malena zemlja i da se korijeni lokalnih naziva ponavljaju, tako da se mnoga tipična imena mogu naći u susjedstvu bilo čijeg rodnog mjesta; da romantizam nije stvorio one elemente koji čine RKZ sumnjivima: oni su u srcu svih pjesnika od prapočetka. Ta isto to nalazimo i kod Horacija (Carm. IV, 7):

Diffugere nives, redeunt iam gramina campis
arboribusque comae;
mutat terra vices et decrescentia ripas
flumina praetereunt.

Zatim ima argumenata baziranih na izgledu Rukopisa. Ivanov (1969) tvrdi da je kvaliteta »falsificiranja« na vrhuncu 1817. i da onda postepeno opada kroz 30 godina; da je pozlatu u RK radio neki diletant; da je pisar u RKZ koristio postojeće inicijale i majskule, pa je da im se prilagodi, rastezao ili stiskao tekst; da je više tih sumnjivih dokumenata pisano nekom »bojom« koja se može oprati vodom; da gustoća inicijala opada, sugerirajući da je pisaru dodijao posao; da RK nije nikad bio dio neke knjige; da PV ima zelenu tintu koja pokriva sav tamno-smeđi tekst, dok je, prema Jungmannu, Linda popratio samo nejasne dijelove originalnog teksta (zelenog?) tamnom tintom, tako da bi zelena tinta trebala biti ispod tamnosmeđe.

Mnogo je vjerojatnije da su sporni rukopisi pronađeni zajedno, a da su naknadna »pronalaženja« inscenirana zbog razloga navedenih. Također je mnogo vjerojatnije da bi sam Horčička, koji je napravio oko 50 prekrasnih ilustracija za Hankin osobni prepis RKZ, lako mogao napisati rukopise mnogo ljepšim načinom, da ne bi toliko čuvao prijašnje inicijale i majskule te da bi pozlatu do-

bro i stručno napravio. Problem boje umjesto tinte možda nije tako misteriozan: pisar je možda uzeo boju za privremene bilješke koje je kanio kasnije isprati.¹⁶ A što se tiče PV, postoje uvjerljivi dokazi da rukopis koji sad imamo nije onaj koji je Linda imao pred sobom 1816 (Mareš, 1931, str. 29).

Ostaje još nekoliko pitanja. Da li je pozlaćivanje, crtanje voluta i plavo dekoriranje inicijala N u RK napravio netko poslije otkrića? Tko? Da li riječ »tabor« u RK znači kanovu konjicu (Mareš, 1931)? Da li »hrubá skála« u RK znači naprosto neku veliku stijenu ili je vlastito geografsko ime (Pekar, 1890, 1896)? Da li je samo slučajno što je nepotpuni stih 45 u RZ: »U uisegrade...« tako blizu nepotpunog stiha 49: »Due ueglasne deue...« a koji sadrži prvotnu riječ »psalmus« (Ivanov, 1970; a ne »Hanka fecit« kako je mislio Dolansky, 1899)? Da li je Linda napisao parodiju »Volmír«, pa ako jest, zašto?

Ja ne znam. Ne zna ni itko drugi, usprkos mnogim sumnjama prezentiranim sa strane nekih autora kao da su »dokazi«. Dokazi autentičnosti ili dokazi falsifikata, već prema stavu pojedinog autora.

Čitalac je primijetio da sam uglavnom izbjegavao izraze »krivotvorina«, »falsifikat« »varka« i slično. To su ružne riječi koje pretpostavljaju nepoštenje pjesnika i pisara. One ujedno otkrivaju stav pisca a zapravo oslabljuju argumente.

Imitacija nije nužno falsifikat. Carl Orff nije falsificirao srednjovjekovnu muziku za svoja »Carmina Burana«. Jeffersonov spomenik u Washingtonu nema »lažne« jonske stupove. Malo bi koji Čeh, bez obzira na svoj stav prema RKZ, upotrebljavao riječ »prevara« kad bi govorio o »gotičkom« završetku katedrale sv. Vida u Pragu, koji je sagrađen na kraju prošlog i na početku ovog stoljeća.

Žalosno je da je prekrasna poezija RKZ odbačena od čeških učenjaka. Možda je kriva hrvatska (ili srpska) baština koja je i samo djelo i autora Česima učinila stranim?

Nadaјmo se da će to kulturno blago steći ljubav i poštovanje u svojoj južnoslavenskoј pradomovini.¹⁷

Preveo Ante Miličić

16) Svaki je skriptorij ili pojedini pisar proizvodio tintu sam za sebe prema više ili manje uspješnim receptima, pa ako sastav nije imao dovoljno vezivnog sastojka, tinta bi se lako isprala ili izbljedjela. Pa i RKZ su nastali, kao i drugi brojni palimpsesti, ispiranjem prijašnjeg teksta s pergamene.

17) Ovi rukopisi imali su odjeka i u našim stranama, osobito za vrijeme narodnog preporoda, ali i kasnije. Prijevod Slavka Zlatojevića (ćirilicom) objavljen je u Pragu 1851. a tako i prijevod Ignjata Brlića 1852 (izdanje Vaclava Hanke). U Zagrebu je 1854. izdan prijevod Ivana Trnskog. Zanimljivo je da Trnski u predgovoru spominje Zlatojevićev prijevod, ali ne zna za svog ilirca Brlića!

U Zlatojevićevu i Brlićevu prijevodu na 2. str. (nenumiriranoj) nalazi se litografski faksimil jedne stranice RK, početak pjesme »Neklan«. Stihovi su pisani *in continuo*, kao proza, i koliko sam na malom otisku mogao razabrati izgledaju ovako:

»Neklan kaze wstati kvoinie kaze kniežeciemi sloui p(rz)eciw Vlaslauu /wstachu voie wstachu kvoinie wstachu na kniežecie slouia p(rz)eciw Vlaslauu/. . .«

Ako tako poredamo prijevod Trnskoga:

»Davor na boj Neklan zove, kneževskijem zove slovom

Protiv Vlaslavu.

Usta vojska, na boj usta, na kneževsko usta slovo

Protiv Vlaslavu.«

To jako podsjeća na naše stare bugarske:

»Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastavica

Ona drobna ptica.«

Pa ako se može pretpostavljati da je Hanka znao naše deseteračke pjesme po kojima je »falsificirao« RKZ nije mogao znati za bugarske koje tad nisu bile poznate svjetskoј javnosti. Prve je objavio Giljferding (Petrovgrad 1859), zatim neke Bogišić (Dubrovnik 1865) te Miklošić (Volksepik der Kroaten, Wien 1870). — Vidi: Josip Kekez: Bugarske, Split 1978.

Bilo bi dobro kad bi netko tko pozna dobro naše narodne pjesme potražio paralele u pjesmama RKZ.

O RKZ pisao je Stjepan Radić (»Češki narod«, Zgb, 1910, str. 128) i Zvonimir Kulundžić (»Tragedija hrvatske historiografije«, Zagreb 1970, str. 103). Z. Kulundžiću zahvaljujem što me je upozorio na ove bibliografske podatke a molim čitatelje da mi jave ako znaju tko je još o tom pisao.

SUMMARY

It is proposed that the Czech manuscripts of Dvůr Králové and Zelená Hora, as well as the other suspect manuscripts generally assumed to be forgeries produced by Václav Hanka around the year 1816 — 1817, are imitations of Croatian or Serbian national heroic songs; that they were written by a Croatian or Serbian poet who came to Moravia around 1500, after the Turkish invasion of his country; that the songs were an apotheosis of poet's patron, Ladislav ze Sternberka; that the manuscripts, together with some other literary and historical treasures, were transferred to the Zelená Hora castle around 1600; that they were hidden by the owner, and later forgotten; that they were accidentally found by the artist F. Horčíčka, some time before the year 1817 when he was renovating the Zelená Hora gallery; that Horčíčka spirited away all, or a part of the literary documents, for fear lest the owner intentionally destroy them; and that Horčíčka gave those manuscripts to his friends with orders to stage the discoveries, so that neither the documents, nor his own career would be in jeopardy.

ACKNOWLEDGMENTS

Although the present treatise is being presented under my name alone, it is a result of cooperation of many friends, helpers, co-workers and correctors. Some of them called my attention to facts and publications that I would have otherwise missed; others provided me with otherwise inaccessible literature; others questioned my reasoning and made me think harder. It is my pleasure to express my sincere »Thank you« to the following individuals:

Helen Ahrens, Elena Danešová, Marie Danešová, Aleš Frankenberger, Otakar Frankenberger, Eleanora Frankenbergerová, Jiri Krupička, Františka Mandys, Richard Neugebauer, Alfred Rebensteiger, Helena Rebensteigerová, Jiri Rieger, Zdenek Rutar, František Schwarzenberg, Ivan Sviták, J. Smatlák, Desmond Taylor, J. Valenta.

I further wish to express my gratitude to the Libraries of the University of Washington, Seattle, Washington; California State University, Hayward, California; University of California, Berkeley, California, Stanford University, Stanford, California, for granting me the privileges of a Visiting Scholar. To the Základní knihovna Č. S. Akademie věd, Praha, Czechoslovakia, and the Knihovna Národního muzea v Praze, Czechoslovakia, for lending me some of the rare literature pertaining to the problem. And to University of Puget Sound, Tacoma, Washington, for helping me secure all the information and bearing a major part of the not trivial cost of the project.

BIBLIOGRAPHY

EDITOR'S NOTE: Unfortunately our printers have not the special Czech letters.

- AUTENRIETH, G. and KEEP, R., 1877, *A Homeric dictionary* for use in schools and colleges: Harper and Brothers, New York.
- BELOHOUBEK, A., 1887, *O chemické a mikroskopické zkoušce RK*: Osvěta, v. 17, no. 4, p. 374.
- BERRY, G., 1958, *The classic Greek dictionary*: Follett Publishing Company, New York.
- BRANDL, V., 1878, *Libušin soud*. Rozprava o námitkách, které prof. A. V. Sembera proti pravosti básně té učinil: Brno, nákl. vlašním, 32 p. 1879, *Obrana Libušina soudu*: K. Winkler, Brno, 175 p.
- DANES, Z. F., 1978, *On the Authorship of RKZ*: (Abs.) program of the 10th International Meeting of the Czechoslovak Society of Arts and Sciences, Cleveland, Ohio.
- DOBROVSKY, J., *Geschichte der Böhmischen Sprache und Literatur*: Czech translation by Benjamin Jedlička: Československý spisovatel, Praha, 1951, 188 p.
- DOLANSKY, J., 1968, *Neznámý jihoslovanský pramen rukopisu Královedvorského a Zelenohorského*: Academia, Praha, 216 p.
- DOLENSKY, L., 1899, *Hanka fecit*: Listy filologické, v. 26, p. 460.
- EMLER, J., 1881, *Zpráva o lučebním prozkoumání rasur musejních Alexandreidy a Rukopisu Královedvorského: Časopis Musea království Českého*, v. 55, p. 137.
- FIALA, Z., 1969, *O Rukopisech po stránce paleografické*: Rukopisy Královedvorský a Zelenohorský. Dnešní stav poznání. M. Otruba, ed. Sborník Národního muzea v Praze, Řada C, Literární historie, v. 13 — 14, p. 49.
- FLAJSHANS, V., 1930, *Rukopisy královedvorský a zelenohorský*. Dokumentární fotografie. V. Vojtech, autor; prepisem a poznámkami provází V. Flajshans. Česká grafická unie, Praha.
- FRIEDRICH, G., 1914, *Rukopisy královedvorský a zelenohorský po stránce paleografické*: Národní listy, v. 54, no. 93, p. 17; *ibid.*, v. 54, no. 120, p. 17.
- GEBAUER, J., 1870, *Slovo o rasurách v Rukopise královedvorském*: Sborník vědecky Musea království Českého, v. 2, p. 113. 1886, *Potreba dalších zkoušek Rukopisu královedvorského a zelenohorského*. Athenaeum, v. 3., no. 5, p. 152. 1889-a, *Proužky Rpisu královedvorského, dukazem jeho nepravosti. Dukaz pro každého a p. Maškovy námitky proti nemu*: Athenaeum, v. 7, no. 2, p. 33. 1889-b, *Dodatek k »dukazu proužkovému« o RKém*: Athenaeum, v. 7, no. 3, p. 95.
- GOLL, J., 1871, *O českém verši desetiřábném*: Časopis Musea Království Českého, v. 45, no. 3, p. 246. 1886-a, *Historický rozbor básní rukopisu Královedvorského*: Oldřicha, Beněše Hermanova a Jaroslava: Athenaeum, v. 3, p. 422. 1886-b, *Dodatek k historickému rozboru Jaroslava*: Athenaeum, v. 4, p. 40.
- HRUBY, V., 1917-a, *Psal Hanka rukopis královedvorský? Jubilejní vzpomínka paleografa*: Český časopis historický, v. 23, p. 1, v. 23, p. 280. 1917-b, *Hanka-padelat!?*: Český časopis historický, v. 23, p. 399.

- IVANOV, M., 1969, *Tajemství RKZ: Mladá fronta*, Praha., 1970, *Záhada rukopisu královedvorského*: Novinář, Praha.
- KASPAR, J., 1969, *Rukopis královedvorský a zelenohorský*-Paleograficky prepis: Rukopis královedvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání. M. Otruba, ed. Sborník Národního muzea v Praze, Rada C, Literární historie, v. 13-14, p. 275.
- KOČÍ, J., 1969, *Spory o Rukopis v české společnosti*: Rukopis královedvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání. M. Otruba, ed. Sborník Národního muzea v Praze, Rada C, Literární historie, v. 13-14, p. 25.
- KOMAREK, M., 1969, *Jazyková problematika RKZ*: Rukopis královedvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání. M. Otruba, ed. Sborník Národního muzea v Praze, Rada C, Literární historie, v. 13-14, p. 197.
- KOPECKÝ, V., 1969, *Plno záhad kolem Hanky*: Práce, Praha.
- KOPITAR, B., 1839, *De veterum codicum bohemicorum insperatis inventionibus non sine causa suspectis*: Hesychii glossographi discipulus, B. Kopitar, ed., Vindobonae, p. 58.
- KREJCI, K., 1974, *Některé nedorešené otázky kolem RKZ*: Slavia — časopis pro slovanskou filologii (ed. CSAV) v. 43, p. 378.
- LAIŠKE, M., 1969, *Bibliografie: Rukopis královedvorský a zelenohorský*. Dnešní stav poznání. M. Otruba, ed. Sborník Národního muzea v Praze, Rada C, Literární historie, v. 13-14, p. 232.
- MARCHANT, J. and CHARLES, J., 1952, *Cassell's Latin-English English-Latin dictionary*: Cassell & Company, LTD, London.
- MARES, F., 1931, *Pravda o rukopisech Zelenohorském a královedvorském*, jak se jeví z dokumentárních fotografií a z poznámek k nim pripojených, vydaných s podporou tří vedeckých tříd České akademie r. 1930: Nákladem vlastním, Praha.
- MASEK, I. B., 1876, *Popis korektur a razur v Rukopise královedvorském*: Listy filologické, v. 3, p. 176. 1890, *Paměť Přibyslavská 15. věku a Rukopis Královedvorský*: Osvěta, v. 20, no. 3, p. 250.
- MEZNIK, J., 1969, *Rukopisy s hlediska historie*: Rukopisy královedvorský, a zelenohorský. Dnešní stav poznání. M. Otruba, ed. Sborník Národního muzea v Praze, Rada C, Literární historie, v. 13-14, p. 147.
- NEJEDLÝ, Z., 1906, *Kotle a lesní rohy*. (Anachronismus v RK.): Sborník prací historických, Historický klub, Praha, p. 380.
- OTRUBA, M., and REPKOVA, M., 1969, *Literarnevedná kritika RKZ*: Rukopisy královedvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání. Sborník Národního muzea v Praze, Rada C, Literární historie, v. 13-14, p. 83.
- OTTO, J., 1888, *Ottov slovník naučný*, ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí: J. Otto, ed., Prague, 1888-1909.
- PALACKÝ, F., 1825, *Die Sternberge*: Taschenbuch für die vaterländische Geschichte, v. 6, Wien., 1848, *Dejiny národu českého v Čechách a v Morave*: Otisk dle původního vydání. B. Kočí, Praha, 1921.
- PEKAR, J., 1890, *Hrubá Skála*. Príspevek k historické topografii a ke sporu o Rukopis královedvorský: Athenaeum, v. 8, no. 2, p. 33., 1896, *Hrubá Skála v RKém*: Listy filologické, v. 23, no. 3, p. 259., 1900, *K sporu o zádruhu staroslovanskou*. (S historií sporu o RKZ.) Český časopis historický, v. 6, p. 243.
- PROCHAZKA, V., 1969, *Rukopisy a právní historie*: Rukopisy královedvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání. M. Otruba, ed. Sborník Národního muzea v Praze, Rada C, Literární historie, v. 13-14, p. 179.
- RIEGER, J., 1972, *Kryptogramy v staročeských rukopisech*: Odborné práce: č. 2, Z práce profesorského sboru střední průmyslové školy stavební v Melníku.
- ROUBÍK, F., 1930, *Účast policie v útoku na Rukopisy roku 1858*: Od pravěku k dnešku, v. 2, p. 435.
- RUTAR, Z., 1966, *Počína se kapitule pětmezitímá třetíech knih o vicestvie Vladislava nad Srby*: Zpravodaj, Chicago, USA, v. 11, no. 4, p. 3.
- SPET, J., 1967, *K politickému pozadí počátku boje o rukopis v r. 1886*: Sborník Národního muzea v Praze, Rada C, Literární historie, v. 12, no. 2, p. 85.
- TOMEK, W. W., 1859, *Svedectví o nalezení Libušina soudu*: Časopis Musea království Českého, v. 33, no. 1, p. 28.
- TOMEK, V. V.; EMLER, J.; GEBAUER, J.; HATTALA, M.; SAFARIK, V.; VRTÁTKO, A. J. and BELOHÓUBEK, A., 1887, *Zpráva o chemickém a drobnohledném ohledání některých rukopisů musejních*: Časopis Musea království Českého, v. 61, p. 297.
- TRUHLAR, J., 1886, *Ještě jedno slovo o korekturách RK*. Athenaeum, v. 3, no. 7, p. 249.
- VOJTECH, V., 1930, *Rukopisy královedvorský a zelenohorský*. Dokumentární fotografie. Prepisem a poznámkami provází V. Flajšhans: Česká grafická unie, Praha.